

I.- L'ACTIVITAT COM A JOC

EL JOC COM A MIRALL

"Puc manar-li al mirall que ensenyi moltes coses i a alguns puc mostrar-los el que volen veure. Però el Mirall ensenya també coses que no se li demanen, i aquestes són sovint més estranyes i profitoses que les que desitgem veure. El que veuras, si deixes el mirall en llibertat, no puc dir-ho. Doncs mostra coses que foren, i coses que són, i coses que potser seran. Però el que ha de veure, ni el més savi no pot dir-ho. Vols mirar?". (J.R.R. Tolkien. "El senyor dels anells").

Algunes teories del joc -que són moltes i provinents d'escoles ben diverses- s'han esforçat en explicar per a què serveix, però no han prestat una atenció suficient a allò que és. D'altres intents d'aproximació teòrica han restat en allò més superficial limitant-se a presentar-lo que a una activitat gratuïta, improductiva o plaent.

Certament el joc és una activitat que es mena generalment de manera gratuïta i per plaer i, molt sovint, és una activitat no directament productiva.

Però observant atentament un grup de nens que juguen apareixen altres aspectes que no han merescut gaire consideració:

1.1. El joc és acció real i/o simbòlica

En primer lloc, és una forma d'acció com ho és el treball i tota una gamma molt àmplia d'activitats intermèdies; p.ex. assajar la reparació d'un endoll, acomplir un ritus tal com fer un pessebre...

Aquesta component d'acció personalment elegida i duta a terme és capdal. Però hi ha més, l'acció s'acompleix en el doble terreny del real i del simbòlic: "jugar a ..." és quelcom que es realitza enmig de realitats materials i socials -els materials de joc i els companys són ben reals i ofereixen totes les resistències de la realitat-, però el fet mateix de "jugar a..." no és possible sense el simbòlic, els punts suspensius que obren el terreny de l'imaginari, la metaforització de l'immediat, la possibilitat de modificar-ho simbòlicament.

El joc, en tant que acció situada en el real exigeix l'adaptació a aquest i en tant que acció en el simbòlic permet l'assimilació de la realitat a dosis utilitzables.

pp. 13 i 18
L'Anima

1.2. El joc és relació en una gamma àmplia de contextes

La primera afirmació continguda en aquest enunciat és la de que el joc és una forma de relació, tant pel que fa a les coses com pel que fa a les persones. Una característica pròpia de la forma de relació que s'estableix en el joc és la seva improductivitat material i, per contra, la seva productivitat "relacional" -perdoneu la reiteració-. M'explico: el joc no transforma les coses i, en canvi, és una posta en relació que genera i transforma les relacions. I això en una varietat de contextes

Ja he fet referència al doble terreny del real i del simbòlic, que constitueixen dos contextes molt àmplis.

Però pel fet de la complementarietat personal dels participants en la situació de joc -hom es complementa cooperant o oposant-se en una competició regulada-, l'acceptació de regles que estipulen en lícit i l'il·lícit, el possible i el fora de lloc..., i l'assumpció de rols que no és limiten a dictar allò que cadascú ha de fer sinó arriben a obrir terreny d'allò que hom ha "d'ésser" simbòlicament -hom és pare-mare-nen, bo-dolent soldat-pirata, jugador-porter...- estableixen una gamma infinita de distàncies situacionals i relacionals.

Aquestes distàncies en relació a la situació i en relació als altres s'estableixen en el simbòlic però operen en el real, en el gaudi real, en el conflicte real, tot al llarg del projecte d'acció i de relació que, tot esdevenint-se, és el joc.

1.3. El joc és control del real i de la relació

O més pròpiament és aprenentatge o gènesi de formes de control. L'acció en el doble terreny del real i del simbòlic i la relació en una varietat de distàncies situacionals i relacionals permeten una optimització de la implicació de cadascú en la situació de joc i un progressiu domini de les realitats constituents de la situació de joc.

Aquesta optimització de la distància personal respecte de les coses és el que facilita l'emergència de formes de control del real. Evidentment, empro el mot "control" en el seu significat més positiu: no en el de submissió de la realitat als meus propis dictats, sinó en el d'apropiació de la realitat, en el d'assentament en ella, en el d'establiment, en relació a les coses i a les persones, d'uns canals d'intercanvi que satisfacin les exigències del conjunt de la situació.

En aquest sentit, voldria fer esment d'algunes de les formes de control recíproc entre individu i situació que s'estableixen en el joc:

- . en primer lloc hi ha la dialèctica dedins-defora: els desitjos i els impulsos individuals són controlats per la situació i, inversament, la situació és emmotllada pels individus que hi participen; allò que s'esdevé en el límit és que els individus i la situació es generen recíprocament.
- . en segon lloc hi ha el fet de les regles del joc de les que ja he parlat dient que estableixen allò que es pot fer i allò que no es pot fer, que diuen com s'han de fer les coses i que arbitren el resultat del joc; però les regles no són trascendents sinó que, en una mesura -que s'amplia amb el creixement dels nens-, són generades per acord i, com a conseqüència, són el conjunt dels nens que participen en una situació de joc els qui l'estableixen admetent com a contrapartida els límits de la pròpia situació que han establert.
- . en tercer lloc -i també hi he fet referència- hi ha el fet dels rols que molts jocs impliquen, els rols no estableixen únicament allò que hom ha d'ésser provisionalment en el context d'una situació de joc donada; en el joc hom sofreix el control d'una situació que exigeix de cada individu "ésser" certa persona però, recíprocament, permet cadascú de dictar el conjunt de la situació, els personatges que hi intervenen i el que "és" cadascú.

Si tot l'anterior és cert, la metàfora que constitueix el joc es revela com una situació que permet alhora un tipus ben específic d'emergència personal en el que hi conflueixen una ampliació considerable dels horitzons de la realitat més immediata amb una immediatesa ben concreta que efectua una funció de control del jo.

Deixant de banda les afirmacions convencionals a propòsit dels avantatges del joc per al desenvolupament físic, intel·lectual, emocional i social dels nens, penso que pot dir-se que en el context urbà i industrial d'una ciutat com Barcelona, els jocs aconsegueixen una funció important en l'equilibració de la personalitat.

D'una banda, la situació de joc col·lectivament edificada permet de refer la relació amb sí mateix: en el joc emergeix la gratuïtat, en el joc s'estableix una dialèctica entre el valor d'ús i el valor de canvi de la pròpia activitat personal, en el joc hom s'hi troba de formes diferents a les que hom es troba en el treball.

No voldria ésser idealista ni mal interpretat: el treball és absolutament necessari pel que té de fatigant, sovint de frustrant, pel que implica de fer confiança a altri, de sotmetre's als imperatius d'una situació que hom no pot controlar plenament: tot això constitueix una forma d'experiència de la realitat, una experiència necessària. Però no ha d'excloure la possibilitat d'una altra experiència... si no fos així cap de les dues experiències podria cobrar la plenitud del seu significat, un significat que s'estableix precisament en el contrast d'ambdues.

En segon lloc, la situació de joc permet de refer les relacions amb els altres: el joc té una component comunitària en la que l'intercanvi amb uns companys elegits o, com a mínim, acceptats, constitueix un terreny d'una densitat dialèctica de moltes dimensions: hom ha d'establir un equilibri jo/altres, hom ha d'establir un equilibri fer/estar amb, hom ha de generar col·lectivament unes formes de definició recíproques entre el personal i l'institucional...

Finalment, la situació de joc permet de refer el significat dels marcs culturals de referència: la relació amb el lloc, amb el temps, amb les coses, amb les institucions...

Dins del límit de la imatge que els nens van fent-se del món que els envolta, imatge que és sovint un reflex d'un cúmul de pressions fruit de les circumstàncies i, en el millor dels casos, de les bones intencions dels grans, la metàfora del joc els permet de recuperar part de la genuïtat de la relació que cadascú pot establir amb aquest marc.

En el joc és possible de prendre distàncies respecte dels models, pel fet mateix que en la situació de joc els models són combinats entre ells i, de la recombinació, en resulten afectats perquè llur significat apareix en condicions diferents. Prenem per cas el significat dels objectes: el joc permet de descobrir-ne personalment -i sempre provisionalment- una utilitat diferent de la convencional, permet de prendre'n cura personalment sovint afectuosa: com s'explica sinò l'estimació que tot nen sent per algun objecte singular?-, permet de descobrir quelcom que a la major part dels nens els és vedat: la relació entre el produir i el consumir -la situació de joc no és consumible abans d'ésser produïda i el mateix s'esdevé amb els objectes que permeten el veritable joc-. En aquest punt hi ha una paradoxa: hi ha situacions de joc en les que la producció és inconsumible, en les que hom juga per a produir la situació i no pas per a consumir-la: aquelles situacions en les que, una vegada ordenats els elements, el joc s'estronca perquè, estrictament, era constituït per la producció d'una situació

Refer la relació amb sí mateix, refer la situació amb els altres, refer la relació amb els marcs culturals... en definitiva procedir a reordenar la realitat des d'una perspectiva personal, a elaborar-la, a cercar-hi reflexes de sí mateix que serveixen de referència en el procés d'edificació personal.

Es en aquest sentit que emprava les paraules de la reina Galadriel, el personatge de Tolkien: el joc és com un mirall en el que hom s'hi pot anar veient: hom hi veu allò que espera, però també allò d'insòlit, hom hi veu retalls de passat, de present i de possible...

Em permeteu d'acabar la cita?

"Recorda que el Mirall mostra moltes coses, i que algunes no s'han esdevingut encara. Algunes no succeiran mai si no és que els que miren les visions s'aparten del camí que porta a prevenir-les. El Mirall és perillós com a guia de conducta".

El joc, com a mirall, no pot pretendre d'ésser un receptari de dictats ni de garanties, no pot pretendre de guiar... ha de limitar-se a ésser una referència.

Allò que en complementa la totalitat del significat és la seva elaboració comunitària, una elaboració que només és possible si, a manca d'un marc cultural més coherent, hi ha una actuació intencional que, preservant-ne l'essència i utilitzant-ne els dinamismes, tendeix a recolzar la gènesi d'una col·lectivitat infantil efímera en la que el joc pugui acomplir-se contrastant-se amb una gamma de conflictes progressivament acceptats.

Fins aquí un intent d'esbossar les dimensions capdals del joc des d'una perspectiva estructural. Per a completar aquesta visió, pot ésser útil de prendre momentàniament un punt de mira funcionalista i resumir breument aquelles funcions que, segons una diversitat d'autors, han estat atribuïdes al joc en relació al desenvolupament infantil.

En el terreny del desenvolupament físic o motòric el joc contribueix a l'augment de la força i de la velocitat, a l'establiment d'una millor coordinació dels moviments i de la percepció amb el moviment, a l'augment de la precisió, etc.

En el terreny intel.lectual, el joc afavoreix la comprensió de situacions, l'elaboració d'estratègies, l'anticipació d'esdeveniments i, potser sobretot, la conquesta de la co-operació que relativitza els punts de mira estrictament egocèntrics i serveix a la construcció d'un pensament lògic.

En el terreny afectiu, el joc serveix a l'assimilació i a la maduració de situacions viscudes que -repetides en el simbòlic i en l'imaginari- perden part del seu caràcter agressiu o traumàtic. En el joc hi ha també l'aprenentatge de la frustració -un aprenentatge sovint ritualitzat- i de la mesura de l'autoafirmació.

En el terreny social o relacional, el joc ofereix ocasions a l'aprenentatge de la regla -i per tant, de l'objectivitat-, situacions de participació en situacions imaginàries creades i mantingudes col.lectivament -amb el que això implica d'acceptació de rols i de límits menys precisos que els de la regla-, encara, la participació en tasques col.lectives -repartiment de les feines, responsabilització, gestió, etc.-.

FRANCH, Joaquim

Ponència a les Ies. Jornades d'Animació
Socio-Culturals de Barcelona